

**BART RÖMER**

**HOE VIND JE ZELF  
DAT HET GAAT?**

12 lessen van mijn vader en  
1 van mijn moeder

**P  
b**

Voor mijn kinderen en kleinkinderen

## Inhoud

Voorwoord	7
De beer	13
Les 1: Hoofd omhoog, blik vooruit, de wereld is van jou	14
Les 2: Als je voor een dubbeltje geboren bent, moet je zorgen dat de kwartjes uit roulatie gaan	21
Les 3: Liever een klap voor je bek, dan over je heen laten lopen	37
Les 4: Lieg de waarheid, dan zit je altijd safe	55
Les 5: Hoe vind je zelf dat het gaat?	67
Les 6: Je kunt wel gelijk hebben, maar je kunt je gelijk niet altijd halen	75
Les 7: Je bent alleen de koning als de anderen spelen dat jij de koning bent	89
Les 8: Het publiek ziet alleen dat je de koning speelt als iemand voor jou het doek ophaalt	96
Les 9: Vlucht altijd naar voren, nooit opzij	103
Les 10: Leef je leven naar morgen toe	118
Les 11: Spring nooit verder dan je polsstok lang is	128
Les 12: Zo maak je van elke drol een taartje	137
Intermezzo	146
Les 13: Moeders les	148
Hersenspoor	169
Dankwoord	170

Voor dit boek is geen research gepleegd, zijn geen individuele gesprekken gevoerd, zijn geen dagboeken gelezen. Er is alleen gebruikgemaakt van de persoonlijke herinneringen van de schrijver en daarmee is dit verhaal volkomen subjectief en onbetrouwbaar.

Nur 402/W032301

Bisac B1O026000

© Pepper Books

© MMXXIII Tekst: Bart Römer

Omslagontwerp: Margo Togni

Opmaak binnenwerk: Studio L.E.O.

Omslagfoto: Archief Familie Römer. Fotograaf onbekend.

Auteursfoto: Daphne Lucker

Alle rechten voorbehouden, inclusief het recht van reproductie in zijn geheel of in gedeelten, in welke vorm dan ook.

De uitgeverij heeft getracht om alle rechthebbende fotografen te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met uitgeverij Pepper Books.

pepperbooks.nl

## VOORWOORD

Mijn vader is overleden. Fysiek nog maar een schim van de indrukwekkende man die hij zijn leven lang is geweest. Naakt en koud ligt hij op de metalen tafel in het mortuarium. We hebben hem zelf gewassen, mijn vrouw Jasmin en ik, samen met de mevrouw van het uitvaartcentrum. Zo-even heeft ze me laten zien – je bent nieuwsgierig of je bent het niet – hoe ze met een fijn kruissteekje zijn lippen van binnen zo heeft dichtgenaaid dat zijn mond mooi gesloten blijft.

Gedrieën kleden wij hem aan. Dat hij er naakt bij ligt doet me niet zo veel, daar had en heb ik geen enkele moeite mee. Mijn vader liep regelmatig naakt door het huis. Doorgaans van de slaapkamer naar de badkamer. ‘De mooiste man van West-Europa,’ zei hij dan in het voorbijgaan. Niet eens helemaal gekscherend bedoeld, waarschijnlijk. In bijna elke grap zit een kleine kern van waarheid; hij vond het vermoedelijk grotendeels echt zo.

Zo'n levenloos lichaam, ingeteerd of niet, blijft lastig te hanteren. Piet werkt niet bepaald mee, maar dat deed hij tijdens zijn leven ook niet al te vaak. Consequent inconsequent, ook in de dood, dat past wel bij mijn vader. Een keurig lichtblauw hemd knopen we dicht. Daarna zijn nette donkergrijze pak, dat op de een of andere manier groter lijkt te zijn geworden, hij verzuipt er zowat in. Geen stropdas, geen riem, wel schoenen. Shit, we zijn z'n sokken vergeten mee te nemen. Blote voeten in leren schoenen vond mijn vader altijd vreselijk aanstellerig. Dat kan dus niet. In een opwelling stap ik uit mijn eigen schoenen. Ik aarzel. Gelukkig knikt Jasmin me instemmend toe. Behoedzaam trek ik mijn warme sokken over mijn vaders koude voeten. Het voelt ongelooflijk intiem. En goed. Schoenen aan (zwarte brogues), veters strikken, klaar. De mevrouw van het uitvaartcentrum laat ons even alleen. We spreken nauwelijks. Ik kijk naar mijn vader. Zo met zijn zilveren haren losjes naar achteren gekamd lijkt hij zowaar ineens Aziatisch. Zelfs dood speelt hij een rol. Zo meteen opent hij zijn ogen en verschijnt zijn breedste lach op zijn gezicht. Even weet ik dat heel zeker, maar die warme zekerheid verdampst net zo snel weer in de kilte van de gekoelde ruimte.

Het besef dat ik mijn vader zeer binnenkort naar zijn graf breng, dat hij nooit meer zijn grote warme lijf tegen dat van mij zal drukken, daalt ongenadig hard in. Het doet even echt pijn: scherp, stekend. Mijn bestaan is zo intens verweven met het zijne. Met zijn aanwezigheid, zelfs wanneer hij er niet was – juist wanneer hij er niet was. Met zijn nukken en zijn grillen, met zijn rijke talent voor rollenspelen en verhalen vertellen, met zijn warmte en gulheid, met zijn meedogenloze egocentrisme. Redenen zat voor dat laatste, maar geen excuus, natuurlijk. Meer dan vijftig jaar was ik 'de zoon van Piet'. Wat ik ook presteerde, met wie ik

ook verkeerde: ik bleef altijd de zoon van Piet, eentje van Römer. Op dat moment, staand bij het ontzielde lichaam van mijn vader, vraag ik me verrast af, eigenlijk voor het eerst bewust: wie ben ik eigenlijk zelf? Zonder hem. Want zo zal het vanaf vandaag zijn. Ben ik überhaupt iets of iemand zonder hem? Zo ja, wat dan? Wie dan? Het zoeken naar het antwoord op die vraag, aan de hand van mijn vaders lessen, is de kern van dit verhaal. Het kind duidt zijn vader, de man zoekt zichzelf.

Kort na mijn vaders overlijden in de winter van 2012 raakte ik met mijn drie broers en mijn zuster in gesprek. Over onze vader, onze moeder – die toen al zwaar in haar alzheimer verzonken zat – over ons gezin, onze opvoeding. Kortom: over alles waar familie over praat als je onder elkaar bent. Ik vertelde van mijn vaders 'lessen' en hoezeer die mij houvast hebben gegeven in mijn leven. Mijn broers en zuster reageerden vooral verbaasd. Vader had hun iets dergelijks nooit gezegd of verteld. Hij had hun natuurlijk van alles gezegd en verteld, maar in hun beleving nooit zoiets als levenslessen. Dat verbaasde mij dan weer. Hadden mijn broers en zuster dan misschien niet goed gehoord wat vader hun vertelde? Of omgekeerd: had ik juist meer gehoord dan mijn vader in werkelijkheid vertelde?

Het echte antwoord weet ik nog steeds niet. Eén ding weet ik zeker: mijn ouders hebben van al hun kinderen veel gehouden en alles gedaan wat in hun macht lag om ons zo goed mogelijk de wereld in te sturen. Ik ga dus maar uit van het credo: 'In een goed gezin krijgt niet elk kind hetzelfde, maar krijgt elk kind wat het nodig heeft.'

We hebben over veel gesproken met elkaar, mijn vader en ik, onze band was altijd goed en hecht. Nog steeds. Een aantal jaren na zijn

overlijden, toen ik zelf opa werd en dacht aan wat ik mijn kleinkind zou willen meegeven in het leven, kwamen de gedachten aan mijn vaders lessen ineens weer omhoog. Dacht ik voor het eerst bewust aan al die momenten dat mijn vader me even in de pauzestand zette en me 'iets' vertelde. Iets wat op die momenten altijd een andere klankkleur bezat dan de andere momenten dat hij aan het woord was.

Die pauzestand was voor mij sowieso af en toe hard nodig, want ik was in alle opzichten nogal energiek. Fysiek en verbaal. Nog steeds wel, eigenlijk. Toen ik als peutertje op z'n tijd in de box werd gezet, moesten ze die met regelmaat draaien omdat ik alle spijlen eruit sloopte.

Op het moment dat draaien niet meer hielp, kreeg ik een tuigje om, waarmee ik toch nog net bij de vensterbank kon komen en daar vol overgave mijn moeders planten uit begon te trekken. Tegenwoordig heet dat al snel ADHD.

Mijn vader, Piet Römer, was mijn leven lang een bekend en een publiek figuur. Lang voordat de term 'BN'er' werd uitgevonden, was hij het al. Naast zijn vele werk in het theater kende het grote publiek hem vooral van de televisie – *Stiefbeen en zoon*, 't *Schaep met de 5 pooten* en, natuurlijk, *Baantjer*. Boven alles was mijn vader een geboren verhalenverteller. Eentje die graag en veel het woord nam, en hield. Het middelpunt van ongeacht welke verzameling toehoorders. Familie, vrienden, maakt niet uit wie: als je maar oren had en aandachtig wilde luisteren naar de eindeloze stroom verhalen, anekdotes en spitsvondigheden. De stijlfiguur van de overdrijving – want een verhaal moet wel boeien, natuurlijk – heb ik met de paplepel ingegoten gekregen. En ik was een hongerig kind, dat graag en veel van

vaders lepel at. Zo veel is mij over mezelf ondertussen wel duidelijk geworden. De grens tussen werkelijkheid en fantasie was bij mij lange tijd zorgwekkend vaag. Zag ik bijvoorbeeld iemand struikelen, dan was die persoon in het verhaal dat ik thuis vertelde bijna doodgevallen en zowat overreden door een passerende auto. Elke dag maakte ik wel van die 'avonturen' mee.

In de voortdurende slijtageslag om grappiger, verhalender en avontuurlijker te zijn dan wie dan ook in ons gezin – en we deden daar, op mijn zuster na, hard ons best voor – moest ik natuurlijk flink aanpoten. De banale werkelijkheid werd door mij uitbundig aangepast, opgesierd en uitgevergroot.

Wanneer het mij dan lukte om te scoren, ontbrandde er direct een weldadig warm geluksgevoel in mijn lijf. Met weinig anders te vergelijken dan een bedwelmende drug in de vorm van verslavende aandacht en succes.

Op de momenten echter dat mijn vader bewust iets van inzicht in mijn hoofd probeerde te stoppen, klonk hij rustig, ontspannen en zelfs geduldig.

'Bart,' sprak hij dan met een zachtere en warmere stem dan normaal, 'kom eens even hier. Even luisteren.' En dat deed ik dan.

Dat waren wel zeldzame momenten, want doorgaans was mijn vader allesbehalve ontspannen en geduldig.

Nu ik terugkijk – ik ben intussen vijfenzestig – zie ik heel goed dat ik veel voordeel heb gehad van mijn vaders lessen. Hoewel ik zeker weet dat mijn vader zelf niet echt leefde volgens zijn eigen wijsheden

(ik weet niet eens waar hij ze allemaal vandaan haalde), heb ik dat grotendeels wel geprobeerd, blijkt.

Veel van de verhalen in dit boek gaan daarom over mijn eigen leven en hoe ik deze lessen al een leven lang bewust en onbewust toepas. Niet dat ik het zozeer over mezelf wil hebben, maar de lessen, en de context waarbinnen ze werden gegeven, roepen veel herinneringen op. Aan mijn ouders, aan ons gezin, aan mijn jeugd. Aan mijn leven. De lessen van mijn vader en die ene van mijn moeder, misschien wel de allerbelangrijkste, hebben me niet zozeer gemaakt tot wie ik ben, maar wel tot wie ik wil zijn. Elke dag opnieuw probeer ik bewust en vol goede moed de beste versie van Bart te zijn die maar mogelijk is. En niet alleen voor mezelf, hoewel ik dat wel lang gedacht heb. Nee, ik wil de beste versie van Bart zijn voor hen die mij op de een of andere manier liefhebben. Zonder hen zou ik immers ook niet kunnen zijn wie ik uiteindelijk ben geworden.

De twaalf lessen van mijn vader en die ene van mijn moeder helpen mij nog elke dag het juiste spoor te vinden in mijn bestaan, en dat inzicht gaf me voldoende reden om ze op te schrijven. Want zo betekenen ze mogelijk ook iets in het leven van mijn eigen kinderen en kleinkinderen. Welke vader en opa wil dat nu niet?

Hierin schuilt voor mij de waarde van deze lessen voor de willekeurige lezer. Naast dat ik hoop dat het een onderhoudend verhaal is, dat lezers soms doet glimlachen of hier en daar misschien zelfs wel ontroert, geloof ik oprecht dat elk mens het liefst de beste versie van zichzelf wil zijn. Als deze lessen daaraan ook maar enigszins een positieve bijdrage leveren, zou ik dat heel fijn vinden.

Bart Römer

De beer

Mijn vader was een grizzlybeer,  
uniek, de laatste van zijn soort.  
Toch heb ik hem meedogenloos  
gejaagd en toen vermoord.

Met huid en haar geconserveerd  
bracht ik hem in de vlakte van mijn flat  
en heb hem daar, zoals het hoort  
met een trofee, in een glazen kast gezet.

Maar 's nachts kon ik opnieuw niet slapen,  
de oude twijfels slopen nader.  
Toen ben ik naar de beer gegaan  
en praatte met mijn vader.

## LES 1

# Hoofd omhoog, blik vooruit, de wereld is van jou

Op de omslagfoto sta ik als driejarig jochie op de Dam met mijn vader Piet, die toen ongeveer zo oud was als mijn eigen zoon nu. Mijn zoon ziet op deze foto zijn opa en zijn vader staan. Zelf is hij ondertussen ook vader van twee kinderen. Vader, moeder, kind, broer, zuster, oma, opa, kleinkinderen: allemaal rollen die we op een bepaald moment in ons leven toebedeeld krijgen. Of kunnen krijgen, want het leven speelt nooit voor iedereen gelijk uit, natuurlijk. Elke rol schept een ander perspectief, een nieuwe invalshoek. Zo begreep ik mijn vader beter vanaf de dag dat ik zelf vader werd. Snapte ik iets meer van zijn zorgen. De geboorte van mijn kleinzoon jaren later was voor mij een bijzonder moment, omdat ik van nabij meemaakte hoe mijn zoon bijna onmiddellijk zelf in een vader veranderde. Bijzonder om te zien, maar ook vervreemdend. Zelf veranderde ik – zonder dat ik het direct in de gaten had – van een vader in een opa. Hoe graag had ik daarover niet

met mijn eigen vader willen praten, die zelf voor mijn kinderen een uiterst liefdevolle opa was geweest. Over de vreugde en de zorgen die een kleinkind in je opwekt. Zo anders qua gevoel dan bij je kinderen, waaraan altijd een zekere spanning verbonden blijft, die er bij kleinkinderen ogenschijnlijk niet is. Of in elk geval anders. Hoe ze in een oogwenk zo diep in je hart zitten dat je je niet meer kunt voorstellen dat ze er bijna zestig jaar niet zijn geweest. En hoe hun razendsnelle ontwikkeling een voortdurende bron van vermaak en gesprek blijkt te zijn. En van foto's en filmpjes, oneindig veel foto's en filmpjes. Zelf heb ik in vergelijking met de digitale overvloed van vandaag de dag relatief weinig beelden uit mijn vroege jeugd. Bij ons thuis werd niet gefilmd, en foto's werden slechts af en toe gemaakt.

Het afgedrukte resultaat verdween doorgaans ordeloos in een blikken trommel of in een soort leren tas.

Het verleden, of dat wat snel verleden tijd zou worden, werd niet liefdevol en geordend vastgelegd in reeksen albums vol nostalgie. Misschien wel omdat mijn ouders zo enorm hun best hebben gedaan om zich aan hun eigen verleden te ontworstelen.

Begrijp me goed, mijn ouders wilden zich niet uit principe of minachting ontworstelen aan de sociale klasse waartoe ze behoorden, zeker niet. Maar vanwege de ineengestorte economie in de jaren dertig, de daaropvolgende golf van overweldigende werkeloosheid, van armoede, en uiteindelijk ook nog een ellendige oorlog, was er simpelweg een structureel gebrek aan alles wat nodig was om in het dagelijks bestaan te kunnen voorzien. De schaarste was enorm. Zeker voor het jonge gezin dat mijn ouders al zeer snel na de oorlog waren. Daaraan probeerden zij zich te ontworstelen. Aan de armoede, aan het

geweld, ze probeerden zo ver mogelijk weg te raken van de lamledige onzekerheid die niets bezitten met zich meebrengt. De drang om daaraan te ontsnappen was het sterkst verankerd in mijn vader, haast traumatisch, zou ik zeggen, maar ook mijn moeder had maar weinig op met de gebrekkige jaren uit haar jeugd. Voor zover ik weet hebben mijn ouders die foto's dus maar weinig bekeken, in tegenstelling tot mijzelf. Met grote regelmaat spreidde ik alle foto's op tafel uit en bekeek ze met intense aandacht en nieuwsgierigheid.

Al die ooms en tantes, grootouders, vrienden en met name de jongere versies van mijn eigen ouders en broers en zuster. Ik hield als jong kind al van het verleden, voor ik me ervan bewust werd dat het überhaupt bestond. Die hang naar het verleden, de geschiedenis in al haar facetten, is nooit meer verdwenen uit mijn leven.

Was ik geen acteur geworden, dan was ik zonder twijfel geschiedenis gaan studeren. Een van de aardige effecten van ouder worden is dat je zelf ook steeds meer verleden hebt waarop je kunt terugkijken en waarin je jezelf gecontroleerd kunt verliezen.

Zo ook in de foto op de omslag van dit boek, die mij om zo veel redenen zo dierbaar is. Kijkend naar deze foto, naar mijn vader en mij op de Dam, kost het me weinig moeite mijn gevoel van toen weer op te roepen. Ik voelde me altijd fijn bij mijn vader, geborgen en beschermd. Zeker op dat moment op de Dam, met mijn kleine hand veilig in de zijne. Ik hou van die man en van dat jongetje, en zelfs van die plek in de stad. Maar die man, dat jongetje, die stad bestaan zo niet meer, ze zijn opgelost in de tijd. Wat me nu vooral nog treft is de geconcentreerde, intense blik van dat knulletje. Ongetwijfeld gericht op de persoon met de camera. Geen idee wie deze foto genomen heeft, maar

de observerende blik op de wereld en alles en iedereen daarbinnen, die ik erg met mezelf associeer, zat er al duidelijk vroeg in.

Deze foto brengt dat warme en veilige gevoel van toen stevast weer aan mijn emotionele oppervlakte terug, ondersteund door de gefragmenteerde beelden van mijn herinneringen. Later heb ik geleerd dat bijna alle herinneringen verraderlijk zijn, en zelfs uitermate bedrieglijk. De mens liegt van nature graag en het liefst en het meest tegen zichzelf. De menselijke hersens zijn feilloos in het registreren, opslaan en ordenen van alle informatie die binnenkomt – beelden voorop – maar het terughalen van al die informatie is doorgaans helemaal geen feilloos proces. Integendeel, het blijkt bij alle wetenschappelijke onderzoeken en testen die er op dit gebied zijn uitgevoerd, per definitie een onbetrouwbaar proces.

Voor wat betreft herinneringen – en hoe ouder die zijn, des te meer aangetast: je brein maakt er iets van wat bij terughalen aangenaam reëel en waarheidsgetrouw aanvoelt, maar dat na enig serieus feitenonderzoek en doorvragen doorgaans meer op fictie lijkt dan op wat anders.

Toch weet ik zeker dat het gevoel dat deze foto bij mij oproept helemaal echt is: de liefde die ik voelde voor mijn vader toen, en ook voor dat kleine jongetje naast hem, is nog steeds een levend onderdeel van mijn bestaan. Ondanks het leven dat zich na die foto heeft voltrokken. Een leven met ups en downs, met veel voorspoed en af en toe heftige tegenslag. Een leven dat door de excessieve publieke positie van mijn vader in elk geval nooit saai of gemiddeld is geweest, maar desondanks in veel facetten ook ongelooflijk gewoon. Al die extra aandacht



voor mijn vader, privé en professioneel, was voor mij als kind en tot ik ver in de vijftig was gewoon dagelijkse kost. Ik wist niet beter, en dus was het voor mij heel gewoon.

Ik was een paar jaar ouder dan het kereltje op de foto, toen ik met mijn vader over straat liep. Hand in hand. Ik keek naar de stoeptegels en probeerde mijn voeten op de lijntjes te zetten of juist ertussenin. Dat vond ik toen nogal belangrijk.

Ineens schoof mijn vader zijn grote hand onder mijn kin, tilde mijn hoofd op en zei: 'Altijd met je hoofd omhoog lopen en recht vooruitkijken. De wereld is van jou.'

Daarbij keek hij mij doordringend aan, maar met een glans in zijn ogen die ik pas veel later kon duiden als liefdevol. Om de een of andere reden raakte die 'les' bij mij een gevoelige plek en nestelde zich daar voorgoed.

Eigenlijk heb ik sindsdien altijd zo in het leven gestaan. Hoofd omhoog, blik vooruit, de wereld is van mij.

Terugkijkend heb ik geen idee waarom mijn vader mij juist op dat moment van deze wijsheid voorzag. Binnen het gezin viel ik als een-na-jongste niet bijzonder uit de toon. Op mijn oudste broer en mijn zuster na, die schelen één jaar, zit er tussen de anderen vijf jaar. Dat is voor jonge kinderen best een flink gat, dus we zaten elkaar niet zo in weg. Niet structureel in elk geval. Eerlijk gezegd denk ik dat mijn vader zich geroepen voelde dit met mij te delen omdat ik zo geconcentreerd naar beneden keek. Ik was fanatiek bezig met de lijntjes tussen de stoeptegels en misschien vatte hij dat anders op. Zo vaak liepen we ook weer niet met z'n tweeën over straat. Misschien probeerde hij spontaan bij mij een bepaald gedrag aan te moedigen op basis van wat

hij dacht te zien. Dat impulsieve paste overigens goed bij mijn vader. Niet al te beredeneerd, maar in het moment en daarop reageren.

Waar gingen die lessen dan eigenlijk over? Als ik het moet samenvatten, is het vooral open en eerlijk naar jezelf kijken. In allerlei verschillende situaties en op uiteenlopende momenten. Altijd je eigen verantwoordelijkheid nemen en niet ontkennen of naar een ander wijzen. Vuistregels die als een meedogenloze spiegel je eigen gedrag, je eigen keuzes weerkaatsten. En daar dan wat van vinden.

Ruim twaalf van die lessen heb ik in alle jaren van mijn vader meegereggen. Over hoe te leven, hoe te handelen en hoe te zijn. En hoogstwaarschijnlijk heb ik zijn lessen volkomen anders geïnterpreteerd dan hij ze heeft bedoeld. Maar dat doet er eigenlijk niet veel toe. Mijn vader heeft die lessen, die gedachten, in mij gestopt en ik heb er mijn ding mee gedaan. Doorgaans onbewust.

Tot aan dat gesprek met mijn broers en zuster na mijn vaders overlijden. Ik had die levenslessen niet eerder zo specifiek benoemd. Niet naar anderen toe, maar ook niet naar mezelf. En dan komt daar, een paar jaar later, kleinzoon Nio om de hoek kijken, en daar achteraan kleindochter Oa. Kleinkinderen krijgen, opa worden, zorgde er bij mij voor dat ik bewuster ging nadenken, bewuster dan voorheen, over het leven zelf, mijn eigen rol daarin en over mijn toekomst. Een toekomst waarvan je weet dat die met de dag korter wordt, tot hij overgaat in de tijd dat je er zelf niet meer bent. Vanuit dat gevoel kwam ik op het idee om de lessen van mijn vader en die ene belangrijke les van mijn moeder, in te spreken. Om ze vast te leggen voor mijn kleinkinderen. In hoop dat zij er ook baat bij hebben. Er hun eigen draai aan geven, zoals ik dat ook heb gedaan. Een brug vanuit de wijsheden van hun

overgrootvader via de stem van hun opa naar hun eigen leven. Zo leven we als familie in elkaar door. Ik kom voort uit een rijk verleden, heb daar voordeel van in mijn tijd van leven en ervaar de toekomst in mijn kinderen en nu ook in mijn kleinkinderen. Ik beschouw mezelf als een bevoorrecht mens, maar op zijn tijd kan iedereen een wijze les gebruiken. Daar wordt niemand slechter van.

Ik heb echt het idee dat deze lessen mij veel goeds hebben gebracht. Afgezien natuurlijk van alle tegenslagen waar elk mens mee te maken krijgt, inclusief de consequenties van je eigen dommigheid. Maar los daarvan, mijn vrouw en ik zijn ruim achtenveertig jaar samen, een heel leven, we hebben twee goed gelukte kinderen, een liefdevolle koude kant en twee geweldige kleinkinderen. Nooit te klagen gehad over werk of inkomen, onverdachte waardering genoten voor wie ik ben en wat ik doe.

Voor mezelf ben ik ervan overtuigd dat veel van die voorspoed, van dat bevoorrecht zijn, mede komt omdat ik voordeel heb gehad van mijn vaders lessen. Aangereikte handvatten waardoor ik op het spekgladde levenspad – tot nu toe – slechts een enkele keer finaal ben uitgegleden. Gestruikeld, zeker, vaak genoeg, maar ik ben altijd weer opgestaan en doorgegaan. Hoofd omhoog, blik vooruit, de wereld is van mij.

## LES 2

# Als je voor een dubbeltje geboren bent, moet je zorgen dat de kwartjes uit roulatie gaan

Mijn vaders vader, opa Henk, was een steuntrekker, zoals dat heette. Ik heb hem zelf nooit gekend; hij is overleden in 1947. Hij was diabeet en is aan het eind van de oorlog opgepakt door de Duitsers na 'opruiend en provocatief gedrag'. Volgens mijn moeder heeft die periode in de cel, zonder medicijnen, mijn opa zo geknakt dat hij daarna nooit meer de oude is geworden.

Zelf een zoon van een politieagent, was opa Henk wars van gezag en autoriteit. Mijn vader vertelde me dat opa, nog vóór de oorlog, eens voor een NSB'er is gaan staan die op straat *Volk en Vaderland* (een NSB-krant) aan de man probeerde te brengen. Na de NSB'er een tijdje zwijgend aangestaard te hebben, haalde opa zijn neus op en spoog een dikke kwat op 's mans glanzend gepoetste laarzen en liep door.

Gedrag waarop ik best trots ben, maar waarvan ik ook weet dat het je op een dag in een cel doet belanden, waar je dan vervelend wordt behandeld. Zacht gezegd.

Opa had dus moeite met gezag en autoriteit, behalve die van hemzelf; dat gezag wilde hij nadrukkelijk wél handhaven, in elk geval richting zijn kinderen.

Mijn vader was er een van een eeneiige tweeling, Petrus en Paulus. Ze leken op elkaar als de spreekwoordelijke twee druppels water, maar mijn oom had een bescheiden litteken op zijn voorhoofd, dankzij opa. Toen de jongens op een dag weer eens te laat thuiskwamen – opa zat net schoenen te verstellen – wierp hij geïrriteerd zijn hamertje naar de jongens. Mijn vader liep voorop, zoals eigenlijk altijd, hij was de bijdehandste van de twee, en bukte snel. Mijn oom zag de hamer niet aankomen en werd vol geraakt op zijn voorhoofd.

Opa's autoritaire gedrag kon er letterlijk inhakken. Die keer was het een schoenlappershamer, maar het kon ook een stuk hout zijn, of een riem. Wat hij maar bij de hand had. Opa maakte daarbij, zo vertelde mijn moeder, weinig onderscheid tussen zijn eigen kinderen of iemand van buiten zijn gezin. Maar ook al was mijn opa schijnbaar hard voor zijn omgeving én voor zichzelf, toch omschreven mijn ouders hem als een man met een zachte, lieve kant, alleen emotioneel onhandig en beperkt.

Toen mijn moeders ouders de eerste keer op bezoek kwamen bij opa Henk en oma Marie, had oma Marie bonnen gespaard voor melk en cacao, om daarmee een pan chocolademelk voor de gasten te kunnen maken. Zo vlak na de oorlog was alles schaars en op de bon, dus chocolademelk was een kostbare verwennerij. Oma had de

chocolademelk al eerder gemaakt, en de pan stond op het aanrecht te wachten. Klaar om aan de aanstaande schoonouders van hun zoon te worden aangeboden.

Opa Henk, ongemakkelijk met de situatie – vreemde mensen in zijn huis, niet zichzelf kunnen zijn: alles waar hij een hekel aan had – was naar de keuken gevluht om 'even de afwas te doen'. Mijn moeders ouders en zijn eigen vrouw had hij achtergelaten in de woonkamer. Opeens klonk het hard, maar ook onmachtig, vanuit de keuken: 'Marie, Marie, dat sop wil maar niet schuimen. Godverdomme...'

In ontzetting vloog mijn oma naar de keuken, wetende dat haar kostbare chocolademelk niet meer te redden viel.

Aangezien alle mannen in mijn familie tot op de dag van vandaag moeite hebben met het uiten van hun diepere gevoelens, zal mijn grootvader op dat vlak inderdaad een beperkte man zijn geweest, die zijn beperkingen keurig van vader op zoons op kleinzoons heeft doorgegeven. Van alle broers zit ik nog het dichtst bij mijn emoties. Dat zeggen de vrouwen in mijn familie in elk geval.

Als dat al zo is, dan komt dat waarschijnlijk door mijn Surinaamse schoonouders en de hele familie die daarbij hoort, die mij als zeventienjarige jongen liefdevol onthaalden. Zij gingen aanmerkelijk anders om met gevoelens dan ik gewend was. Verdriet, vreugde, woede: het lag allemaal veel meer aan de oppervlakte. Daar heb ik vanaf dat moment gelukkig flink wat van meegekregen.

Ondanks het feit dat mijn vader uit een typisch arbeidersmilieu kwam, werd er wel veel gelezen in het gezin. Vooral mijn oma hield van lezen. Mijn vader noemde zijn moeder vaak liefdevol Grumpy, omdat ze volgens hem op de gelijknamige dwerg uit *Sneeuwwitje* leek.

Zij zit in mijn vroegste herinneringen. Ik zie haar nog vaag voor me in haar kleine, overvolle Jordanees huisje, en wat scherper in het tehuis waar ze later verbleef: een zwaar gerimpeld besje, met donkere ogen die innerlijke zachtheid en warme liefde uitstraalden. Ze overleed begin jaren zestig. Mijn moeder vond het toen niet verstandig dat de kinderen bij oma's begrafenis aanwezig waren. Ze probeerde de moeilijke kanten van het leven zo veel mogelijk voor ons uit het zicht te houden. Ze wist dat we in ons volwassen leven nog genoeg zouden meemaken, en dat wilde ze ons zo lang mogelijk besparen. Ze gunde ons de onbezorgde jeugd die ze zelf zo graag had willen hebben. Het ontlopen van de grote emoties was voor de generatie van mijn ouders nog heel gewoon.

Vanuit zijn armoedige achtergrond is het een waanzinnige sociale sprong die mijn vader in enkele jaren maakte – van arbeidersjongen met enkel lagere school naar een van de meest bekende en populaire Nederlanders, en alles wat daarbij hoort: verlies van anonimiteit, geld, drank, aantrekkelijke vrouwen en mannen.

Wie blijft daarbij zichzelf? Wie kan dat? Mijn vader niet.

Door zijn thuissituatie, in combinatie met een verschrikkelijke oorlog, zat hij gevangen in een acute overlevingsstand, en daar is hij nooit meer echt uit gekomen. Hij is levenslang blijven vluchten voor 'het gevaar' – welk gevaar dan ook, zelfs toen dat niet meer nodig was. Ook niet toen hij publiekelijk gerespecteerd, beroemd en welvarend was geworden. Zijn gedrag bleef vooral gericht op overleven, en daardoor gedroeg hij zich vaak rechtlijnig en egocentrisch. Ten koste van alles – en soms ook van iedereen.

Wat mij altijd raakte, was mijn vaders enorme angst voor armoede.

Die dreiging heeft hij tot op de laatste dag van zijn lange leven gevoeld, gevreesd en bevochten. En die strijd heeft hij glansrijk gewonnen. Hij stierf als een welgesteld man. Materieel en immaterieel. De kinderen en kleinkinderen vormen nog steeds een hechte familie. Natuurlijk zijn er butsen en scheuren en krassen, maar we hangen wel aan elkaar.

Maar ook hier, juist hier, mag ik op geen enkele wijze de rol van mijn moeder buiten beeld laten, want zij was de spil en het cement van ons gezin.

Mijn moeder heette Penina Siebers. Ze kwam net als mijn vader uit een arbeidersfamilie, maar met een vader die koffiebrander was en melangeur, stond ze een stukje hoger op de welvaarts ladder. Een melangeur is een beroepsproever, die uit verschillende koffiesoorten en gradaties van branden een koffiemelange samenstelt die de gewenste smaak heeft.

Mijn moeder werd door iedereen Penien genoemd; bijzonder en mooi vind ik die naam. Haar vader had hem ooit een keer in de Bijbel gelezen en vond hem ook mooi. In het Hebreeuws schijnt het 'parel' te betekenen. Opa Han zal een vooruitziende blik hebben gehad, want dat was mijn moeder zeker, een pareltje.

Opa Han, een lieve, zachte man, was oorspronkelijk getrouwd met oma Anna Visser, die veel te jong stierf in een inrichting. Ze had een zwakke gezondheid na een hele reeks zwangerschappen. Zes kinderen bleven leven, een aantal andere stierven voortijdig, wat haar mentaal knakte. Haar gezondheid werd zwakker en zwakker. Ze werd uiteindelijk opgenomen. Kort nadat opa Han haar opnieuw had moeten

vertellen dat een van haar kinderen was overleden, stierf mijn oma daar uiteindelijk zelf. Hoe precies, dat is me nooit helemaal duidelijk geworden, maar het moet omgeven zijn geweest met intens verdriet.

Een man alleen met zes kinderen om voor te zorgen, dat is ingewikkeld, en in die tijd zeker. Hoewel mijn oudste tantes voor de jongste kinderen zorgden, is er toch een periode geweest dat mijn moeder, de jongste van het gezin, gehuisvest werd in het Burgerweeshuis bij de Kalverstraat. Dat stond er al sinds 1580 en zo antiek zag het er ook uit. Toen ik er later als kind langsliep met mijn moeder, vond ik het bijzonder: alsof ze werkelijk een tijdje in de zestiende eeuw had geleefd. Dat leek mij wel spannend zo'n tijdreis.

Opa Han hertrouwde met een andere Anna, Anna Hamstra, de vrouw die ik heb leren kennen als mijn oma. Die bracht zelf ook drie jongens mee, een samengesteld gezin avant la lettre.

Uit de vroegste jaren van mijn moeders leven zijn mij slechts flarden bijgebleven. Verhalen over een oma die naar een huis aan de overkant van de gracht wilde verhuizen omdat daar een beter behangetje op de muren zat.

De verhuizing ging over het ijs van de bevroren gracht. Of mijn moeder die als klein meisje – ergens in landelijk Noord, waar ze ook een tijdje heeft gewoond – met haar mooie lakschoentjes op een steen dacht te gaan staan. Alleen was het geen steen maar een flinke koeinvlaai, waar ze tot over haar enkeltjes in wegzakte. Altijd wanneer ze dit verhaal vertelde, lachte ze zelf het hardst.

Maar het mooiste verhaal van en over mijn moeder stamt uit de Hongerwinter van 1945. Ze was toen zeventien jaar. Er was gebrek aan alles. Honger en angst regeerden. Samen met haar zuster Marie, iets

ouder en de brutaalste uit het gezin, is ze met een handkar rond het IJsselmeer gaan lopen. Op zoek naar voedsel. Een gevaarlijke onderneming.

Waarom moesten twee jonge meisjes dit doen in een gezin vol jongens? Volgens mijn moeder omdat de jongens zo veel mogelijk uit beeld moesten blijven. Werd je in die dagen opgepakt als jongeman, dan zat je zo in de trein naar Duitsland voor de *Arbeitseinsatz*, en dat wilde niemand.

Dat lijkt mij nog altijd geen goede reden om twee jonge, aantrekkelijke vrouwen in oorlogstijd op pad te sturen, maar mijn moeder heeft daar nooit een probleem van gemaakt. Zo was het nu eenmaal gegaan. Ze vertelde dat ze tijdens die trektocht van twee weken veel vriendelijkheid en welwillendheid had ontmoet. Dat ze met haar zuster ook veel had gelachen, dat ze lol hadden. Dat ze niet zo stilstonden bij het mogelijke gevaar. Hun handkar raakte vol met aardappelen, groente en ik geloof ook kolen. Eén keer werd het echt spannend, toen ze op de terugweg in een schuur moesten overnachten waar ook een groepje soldaten schuilde. Gedropt achter de vijandelijke linies, geloof ik dat ze zei. In elk geval geen Duitsers, want dat zou ik onthouden hebben. Hoe het ook zij, volgens haar waren het absoluut soldaten. Vol testosteron, zenuwen zo strak als knetterende stroomkabels, jonge jongens die wel toe waren aan een verzetje. Voordat dat leidde tot lastige situaties die ze niet meer in de hand konden houden, slopen mijn moeder en tante de schuur uit, midden in de nacht, en gingen ervandoor met hun goedgevulde handkar. Toen ze uiteindelijk Amsterdam weer bereikten, moest mijn moeder naar huis rennen omdat ze met z'n tweeën de zware handkar niet over de gladde bruggen konden krijgen. Mijn tante bleef bij de kar op wacht staan, want niet alleen in

de provincie dreigde er gevaar, natuurlijk. Uiteindelijk zijn ze veilig thuisgekomen.

Eerlijk gezegd kon ik me bij dit verhaal, dat ik als kind ongelooflijk spannend vond, slecht voorstellen dat het over mijn moeder ging, ook al vertelde ze het me zelf. Mijn moeder was klein, tenger, zacht, speels en altijd goedlachs. Op de een of andere manier paste dit avontuur niet bij haar, en toch is het een waar verhaal. Jaren later heb ik pas werkelijk begrepen hoe speciaal het moet zijn om als jong mens zoiets ingrijpends en indrukwekkends mee te maken, en hoe dat je kan vormen voor de rest van je leven.

Op een dag, ik woonde nog thuis maar was al wat ouder, kwam ik de woonkamer binnen net op het moment dat vader de post openmaakte. Daar aan tafel zat vader in die tijd graag de krant te lezen. Hij droeg een blauw hemd, dat weet ik nog goed. Ik keek naar mijn vader en zag hoe zijn rug in één keer drijfnat werd. Letterlijk drijfnat. Hij had een brief van de Belastingdienst opengemaakt.

Nu was belasting sowieso een lastig ding voor mijn vader. Als zelfstandige moest hij het bedrag van de btw goed apart houden, elk jaar kreeg hij een niet onaanzienlijke naheffing. Maar een gezin met vijf kinderen plus een bohemienachtige levensstijl is een soort zwart gat, en het geld ging in die jaren regelmatig sneller de deur uit dan het binnenkwam.

Mijn vader had daardoor dus een weerbarstige relatie met de Belastingdienst, en die had in die tijd net iets nieuws bedacht. Voor mijn vader was het tenminste de eerste keer dat hij zo werd behandeld. De Belastingdienst deed een schatting van mijn vaders inkomsten en baseerde daarop een voorlopige aanslag, vooruit te betalen binnen een

paar weken. In dit geval ging het om een bedrag van honderdduizend gulden. Geld dat mijn vader natuurlijk niet op de bank had staan. Reden genoeg om spontaan te veranderen in de Niagarawaterval.

De onverbloemde angst die ik toen in mijn vaders ogen zag, heeft een diepe indruk op me gemaakt. Niet de angst voor de Belastingdienst en zijn ambtelijke draconische maatregel, maar een haast primitieve, dierlijke angst voor een terugval in welstand, angst voor armoede. Angst om weer afhankelijk te zijn van het medelijden en de goedertierenheid van vreemden, van instanties, van een gezag. Angst om weer gezien te worden voor wie hij werkelijk was: Pietje Römer uit de Kerkstraat, zoon van een steuntrekker en zelf in feite nooit meer dan dat. Hoe getalenteerd misschien ook. Je blijft voor altijd stinken naar het moeras dat je heeft voortgebracht. Hoeveel je ook kunt, hoeveel je ook verdient.

Voor een kort moment kreeg ik open en onverhuld zicht op een van mijn vaders diepste angsten. Even geen joyeus masker meer, alleen maar een kwetsbaar mens die zich op de rand van een afgrond waant waarvan hij dacht dat hij zich er voorgoed ver van verwijderd had. Nog voel ik zijn ogen branden in de mijne. Hij wist wat ik had gezien in dat korte moment van totale verslagenheid: zijn grootste kwetsbaarheid.

Ongetwijfeld was op mijn gezicht mijn angst voor zijn angst duidelijk af te lezen. Het moment ging voorbij.

Het onverwachte inkijkje werd aan mijn zicht onttrokken door een paar stevige vloeken en een grommend: 'Zijn ze nou helemaal van de pot gerukt daar bij de belastingen? Wie denken ze dat ik ben: Caransa?'